

„Бащината земя и класическите традиции: минало и бъдеще“
Академично слово на доц. д-р Цветан Василев,
ръководител на катедра „Класическа филология“, ФКНФ
25 ноември 2024 г.

Уважаеми г-н ректор, уважаеми колеги, драги гости, през 2024 г. отбелязваме няколко знаменателни годишнини.

Първата от тях е навършването на четиристотин години от учредяването на първото българско хуманитарно училище в гр. Чипровци, което започва съществуването си през далечната 1624 г.

Освен кръглата годишнина от учредяването на Чипровското училище, тази година честваме и 350 години от кончината на трима бележити българи, които си тръгват от този свят през 1674 г. Това са католическият архиепископ Петър Богдан, авторът на първия исторически и хуманистичен трактат в новата ни история „За древността на бащината земя и за българските дела“, на неговия близък сътрудник, политика и дипломата Петър Парчевич, и на книжовника и духовника Филип Станиславов, издателя на първата българска печатна книга „Абагар“.

Всички тези годишнини са свързани с каузата на просвещението, която е свързана пряко и с днешния празник, затова подбрах именно тази тема за днешното ми слово. Тясно с нея е преплетена и темата за проучванията на класическото културно наследство по нашите земи, защото тя присъства в тези първи просвещенски опити в нова България. Това класическо наследство е изключително трайно, то продължава да присъства под една или друга форма и до днес, продължава да бъде образцово в културно, до голяма степен е актуално и в научно отношение, а изучаването му изисква особена по вид специализирана подготовка, която именно нашият Университет е способен да даде на своите възпитаници.

Учредяването на Чипровското училище свързваме с дейността на първия епископ българин, стоял начело на Софийската епископска католическа катедра от новото време, Илия Маринов. Неслучайно това училище се появява в едно закътано планинско градче, с право наречено „цветето на България“, и в чието име откриваме корена на латинската дума *cuprum*, свързана с добива на мед. Градче, събрало в себе си много надежди, за жалост потушени в пепелището на Чипровското въстание, надежди за една бъдеща свободна България и за сбъдването на един възрожденски идеал в духа на Европейския хуманизъм.

Първоначално характерът на това училище бил светски – около 60 до 80 момчета годишно били обучавани на четмо и писмо, на латински и на илирийски, т.е. славянски език, от един монах от братството на католическия манастир „Санта Мария“, но скоро била осъзната и необходимостта и от едно по-сериозно и систематично обучение както за учениците, така и за послушниците и монасите към обителта. Ценни сведения, които ни правят съпричастни към този просветителски импулс, прочитаме в трактата на Петър Богдан – един от главните стожери на това пионерско образователно дело.

Можем с радост и гордост да заявим, че този трактат, за жалост останал неизвестен в продължение на над три века от своето написване през 1667 г. чак до 2017 г., когато бе неочаквано открит в общинска библиотека в гр. Модена, е още едно свидетелство и ярко проявление на изконния български стремеж към просвета и култура, при това написан на латински език, което пък ни показва непреходната стойност на класическата древност.

Ще си позволя да цитирам няколко реда от 64-та глава на неговото съчинение, защото в тях можем да усетим връзката, която авторът на този безценен трактат осъществява с класическото образование и ренесансовия дух на времето:

„По онова време по Божията милост броят на братята в кустодията се множеше, като между тях имаше и някои младежи, които бе нужно да бъдат наставлявани не само в святост и в монашеска дисциплина, но и да получат образование, което подготвя *духа да приеме добродетелта*, която всеки човек трябва да предпочита пред всичко останало като злато“.

Без да го заявява изрично, Петър Богдан всъщност цитира прочутото 88-мо писмо на римския философ стоик Луций Аней Сенека, в което се обсъжда въпросът за „свободните науки“. Те според философа са нужни, за да може човек да придобие своята добродетел и свобода, за разлика от онези занимания, които го подготвят само да се издържа и да печели пари. Думата за добродетел на латински език, *virtus*, която произхожда от *vir*, мъж, всъщност е закрепена здраво в сърцето на римската цивилизация, а разбирането ѝ дава ключа към нещо, което не бива да забравяме – *virtus* е мъжеството, твърдостта, устойчивостта, т.е. онези качества, нужни за преуспяването във всяко едно добро и морално начинание.

Ето проявленията на тази *virtus*: Петър Богдан отбелязва, че *би преобърнал всяко едно камъче само и само да намери учител*. Учителят е намерен и е добре да чуем името му заради духа на неговата самоотверженост – Иван Лилов, преподавал в училището до сетния си дъх. За да подпомогне

младото Чипровско училище *Конгрегацията за разпространение на вярата*, т.е. комисията от кардинали, отговаряща за католицизма по българските земи, по сведение на Петър Богдан, изпраща учебни пособия: речници, граматики, *писмата на Цицерон*, катехизиси и буквари.

В този контекст, разбира се, споменаването на корпуса от писмата на Цицерон също заслужава специално внимание. Както е добре известно, именно тези писма, изгубени през Средните векове и преоткрити през 1345 г. във Верона от флорентинеца Франческо Петрарка, са катализаторът и едно от големите вдъхновения на Италианския ренесанс. И в този смисъл посочват недвусмислено тънката, но плодоносна нишка, която свързва България, в трудните условия на Османското владичество, с достиженията и културните прозрения на просветена Европа.

Плодовете на това училищно образование са големи и видими за нас четири века по-късно – учениците му стигат, именно водени от тези езикови и литературни нишки, до Европейските университети и получават едно изключително високо за времето си висше образование. Това образование те използват за родолюбиви цели, подтиквани от високия идеал най-вече на вярата си в Бога и отечеството, или бащината земя: лат. *paternum solum*.

Вторият акцент в моето слово днес пред Вас, както вече споменах, са класическите традиции, класическото образование и изследвания – защото те, под една или друга форма, присъстват в творчеството на Петър Богдан, както и по-късно в първата научна история на България, отново написана на латински език – тази на францисканския монах Блазиус Клайнер, и трябва да бъдат ясно различавани и изтъквани. Корените на това класическо образование, обаче, трябва да търсим далеч назад – във времето на литературните и езиковите връзки на Първата българска държава с Източната римска империя, Византия, т.е. от времето на мисионерската дейност на светите Солунски братя и техните ученици, чието дело, и разбира се най-вече това на св. Климент Охридски, отбелязваме днес. Приемането на християнството през 9. век и създаването на славянската писменост се превръщат в най-важната отправна точка на вековно взаимодействие на достиженията на християнската мисъл и култура във Византия със стремежите на млада България по пътя ѝ към християнската цивилизация. Както е добре известно, плодовете на това взаимодействие откриваме например в трудовете и преводите на старобългарски книжовници като Йоан Екзарх, Черноризец Храбър, Константин Преславски, на известните и неизвестни преводачи и съставители на сборниците Златоструй, на Симеоновия сборник и т.н. – изследванията в това направление са

многобройни, аз ще си позволя да спомена тук образцовото издание на гръцките извори на Симеоновия сборник, дело на напусналата ни скоро незабравима проф. Петя Янева, класически филолог на нашия университет.

По какъв начин присъстват класическите традиции в трактата на Петър Богдан „За древността на бащината земя“? Чрез цитатите на многобройни произведения на антични автори, в описанието на старите римски провинции, в чиито предели попадат българските земи. Показателен за своето време е поривът на автора му в описанието на българските земи да се използват антични географски понятия, още едно свидетелство за наченките на Европейския хуманизъм у нас.

Ето един красноречив цитат от трактата на Петър Богдан, с която започва третата му глава:

„Царство България обединява в себе си множество провинции: а именно Мизия, която се простира от реката, наричана на разговорен език Морава, която Птолемей нарича Циабър (гр. Κιάμβρος, дн. р. Цибрица), а Херодот Киос, чак до Черно море, както и онази област, която се простира между Истър и планината Хемус, Тракия чак до Месемврия, Средиземна Дакия, Дардания, както и Източен Илирик.“

Всъщност Петър Богдан се опитва да направи за България именно онова, което всички балкански народи правят в онази трудна епоха – да преосмислят своето антично наследство и да го поставят в основата на своята модерна историография. Ще си позволя още един цитат, който е ярко свидетелство за това преосмисляне:

„Освен това някой може да се запита с какви букви са писали народите по тези земи преди идването на българите, след като в днешно време цяла България пише с буквите или писмеността на свети Кирил, апостола на славяните, а също и много други провинции, както ще видим по-долу. Няма съмнение, че преди идването на българите те са писали с латински букви и на латински език. Римляните се стараели, както казва Валерий Максим, да пазят величието си, като оповестявали решенията си, пишели и изпращали отговор на запитванията на латински. И наистина народите в целия Илирик, и Западен и Източен, се подчинявали на римляните и пишели с латински букви като другите народи, които нямали своя писменост. За това свидетелстват безброй антични паметници из цялото царство – колони, епитафии на гробове и други подобни, написани с латински букви, които се виждат по развалини от стени и по обществените пътища. В нашето гробище при църквата „Възнесение на Света Дева Мария“ в Чипровец все още в стената стои един грижливо

изработен камък, в който се вижда дялано изображение на Диана с латински надпис, както следва: *На непобедената Диана Аполоний, син на Диомед, изпълни оброка, по свое желание и на драго сърце.*“

Както можем да заключим от горните думи, Петър Богдан се е вълнувал от важните и за днешните класически студии въпроси за писмената култура на населението на Балканите в античността и езиците, на които е говорело. Не случайно в една своя статия проф. Богдан Богданов нарече Петър Богдан „първия археолог и епиграф у нас“.

Разбира се, след Освобождението преосмислянето на класическото културно наследство по българските земи е най-вече дело на заслужили университетски професори. Именно тук е мястото да споменем имената на онези видни български класически филолози, извървяли своя жизнен път в служба на класическите изследвания и свързали неразривно в едно филология и история: проф. Димитър Дечев, изследовател на тракийския език и автор на „*Die thrakischen Sprachreste*“; чл. кор. проф. Веселин Бешевлиев, изследовател и изследовател на Първобългарските надписи и автор на корпуса *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*; проф. Георги Михайлов, автор на многотомния фундаментален корпус *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, учредител и председател на Международната асоциация по гръцка и латинска епиграфика; проф. Борис Геров, издател на корпус на латинските надписи в Северна България.

Тази научна страна на дейността на българските католици, от която се вижда търсената от тях основа за една обективна оценка на античното наследство по българските земи, ни задължава да насочваме и занапред в правилна посока бъдещите усилия, които трябва да полага историческата и филологическата наука, за да продължи да преоткрива това плодно дело за всяко следващо поколение, а и да прави нови открития.

Разбира се, делото на българите католици, и в частност на тези трима достойни българи е изучавано и високо оценено от поколения учени, една голяма част от които възрожденски, български и чуждестранни историци, литературоведи, филолози. Тук ще спомена имената на францисканеца от български произход отец Евсевий Ферменджин, автор на единствения документален сборник за историята на католицизма в българските земи, *Acta Bulgariae Ecclesiastica*, издаден през 1887 г. в Загреб, на известния чешки историк Константин Иречек, на учредителя на Македонския научен институт, езиковеда историк Любомир Милетич, на историка публицист Никола Милев, на възрожденския историк и първи председател на Българското книжовно

дружество Марин Дринов, на класическия филолог Нешо Бончев, на академик Иван Дуйчев и много други.

Ето как започва програмният предговор на първата книжка на Периодическото списание на Българското книжовно дружество, който ни показва урока, който трябва да учим винаги:

„Великият урок на историята вече се оценява прилично в нашия просветен век. Тойзи урок ни показва, че без наука, народите не могат направити крачка напред в развиването и усъвършенствованиято си, не могат се сдобити с добра, честита бъднина. Задатъкът на народите, които се лишават от учението-науката, не може да е други освен: да бъдат тие народи, най-долни слуги на просветените народи, да им робуват“.

Какво е бъдещето на класическите изследвания? Това е въпрос, който ние класическите филолози си задаваме с тревога в един бързо променящ се свят.

В България продължават да се правят значими археологически открития, най-вече от Късната римска епоха, например в селища по долината на р. Струма и по Черноморското крайбрежие. Все още в европейските архиви, във Венеция, във Ватикана, в Дубровник, в Неапол, в европейските библиотеки има многобройни ръкописи и документи, които чакат своите бъдещи откриватели и изследователи. Нашият университет е средището, което има мисията да ги подготви.

Накрая ще завърша с още една важна характеристика на делото на нашите просветители, която не бива да забравяме, когато правим преоценка на днешния ден.

И св. Климент Охридски, както и останалите ученици на светите братя Кирил и Методий, и Петър Богдан, и Петър Парчевич, и Филип Станиславов, са били, освено всичко останало, християнски мисионери. Това им е давало сили да осъществяват многобройни обиколки из българските земи, из Балканите и Европа, давало им е мащаба на наблюдението и опита от първа ръка, за да разберат правилно измеренията на наболелите проблеми на българите от онова време, както и да предложат според силите си решения на тези проблеми. Това им е коствало много в човешки план, но ги е обезсмъртило.

Нека се запитаме каква е цената, която ние можем да платим?

Нека се запитаме, отминало ли е времето на мисионерството?

Не сме ли призвани и днес, като университетски преподаватели, да носим в себе си силата на вярата в благородната мисия на просветата, която

носи свобода на човешкия дух? Вдъхновение могат да ни донесат именно основоположниците на нашето просветно дело, независимо в коя епоха и в какъв контекст, защото този порив е винаги и неизменно един и същ.

Благодаря Ви за вниманието!